

ביאליק - המשורר

הלאומי המקטר?

העיתונות גילתה, אם כי באיחור-מה, את שבי אקרימה שלנו אין יודעים עדיין, או שמסרכים לראות, והוא שביאליק אינו פופולארי בקרב הנור ער דרז, וביתר דיוק, בקרב תלמידי הסיפור שבכתיבתה הספר התיכונים שלנו (שהרי השאר ספק רב אם יעסיקו עצמם כלל בסוגיה זו). יהודית אוריין כותבת בידיעות אחרונות על כיתה שביעית ביאליסטית מעולה בתל-אביב שיצאה בראש המרד כנגד המשורר שאך זה אתמול הסכימו הכל כי הוא "לאומי". ביאליק לא מושך אותם, טענו התלמידים. את הבעיות שלו אין הם קולטים: לעזוב את העולם המסורתי, את בית-המדרש, למען עולם חילוני וכו'. עולם הדימויים שלו זר להם ורחוק: ציפור, גזל, שכינה, מה להם ולזה? חוץ מזה הוא "מאוד ממוזרם וכייני, תמיד טובל, תמיד מקטר, אין בכלל חדווה בשיריו. שירי המחאה שלו אומנם די יפים. אבל הם כמו פרוזה. אי אפשר להשוות את שיריו לשירה הי צעירה - גורו, עמיתו, זך - השירה הצעירה דינאמית וחושפנית, ואילו ביאליק פשוט מיושן". וכך, בנחת הדברים צריך לומר כי דיוקנו של ביאליק המצטייר כאן מסולף, ועם זה ולמרות זאת, טענות התלמידים לא זה בלבד שהן תופסות

חיים-נחמן ביאליק: דיוקנו של משורר המשורר לאומי!

וסבירות, אלא שברכשן שלהן הן גם מגלות רגישות לשירה, לביכע, לתמורתיה ואולי גם לתיפקודיה הסוציאליים.

מדוע דיוקנו מסולף? מפני שאין זה נכון שבשירי ביאליק, "אין בכלל חדווה", אף כי נכון לומר על כולל שירת העולם שיש בה יותר צער משיש בה חללה, כדרך שהפילוסופים ייתרו להגיד על החיים כולם שיש בהם יותר מצוקה וכאב מאשר שיהיה. גם אין זה נכון, שביאליק הוא משורר וכייני" במיוחד. ארבה, ביאליק הוא משורר גברי ועצור - ובאומרי "גבר" אני משתמש בכונה בשם-תואר העשוי לסכר את אוזניהם של תלמידי בתי-הספר שלנו. ביאליק עצמו מרבר על "חובת גברא" של אדם, ממש כאילו היה רטוש או המינגווי, והוא מציג מיתוסים גבריים מאוד כמו "מתי מידבר" ונוקט לשון נמרצת ובוטה עד כדי התרסה כלפי שמיים - ויותר מזה.

ביאליק הוא אדם עשוי-לכליחת ומשורר עז, אמיץ וסמכותי ומעורר אהדה גם בחולשתו (וכוח הרי ניכר בריגעי החולשה דווקא). וראה את המפעל חייו כולו, לא רק את שיריו. ביאליק הוא גם משורר, שבניגוד לרבים מעמיתיו, מעולם לא היסס לנקוט עמדה, ואל יהיה הדבר קל בעיני איש. כולל התלמידים שלנו. ויש לזכור את שפע האפשרויות לנקיטת עמדה מוטעית שעמדו לפניו בזמנו. כך שאם בחר - כמדומה לרוב - בחירות הנראות לנו היום מהחיקות-ראות וני כונות, אם גם כאובות לפעמים, הרי דבר זה מרבר עוד יותר בשיבחו.

בקיבוץ הוא יצד אומרים היום בשפת הדיבור שלנו: נראה אהכם, שביעיסטים או שמיניסטים, כשתצטרכו אתם להתמודד עם בעיות ממין אלו שעימך נאלץ ביאליק להתמודד. נראה אהכם אז: אם לשיפוט על פי ניסיוני שלי ועל פי ניסיונם של שרבים מירידי ומרבי האנשים סביבי, אני מניח שרבים מכם - תלמידים יקרים - תהיו הרבה יותר "ממורמרים וכייניים" מאשר ביאליק, לכשתגיעו לשנותיו, אם אינכם כאלה כבר היום. נותר עוד לחיות ולראות אם תעזו גם אתם

להתייצב, כפי שהתייצב הוא, כנגד עולם ומלואו - כנגד העולם הישן והחדש, כנגד המיסד החרדי והחילוני כאחד, כנגד מערכת-החינוך, כנגד הציונות (כן, גם כנגדה, ושלא יספרו לכם אחרת: גם החינוך של הציונים הכלליים הוא ריק, כלי בלי שום תוכן, ממש כמו הציונות עצמה בשעה זו). הוא אומר בהרצאה שנשא בשנת 1932, כנגד העסקנות הפוליטית והמיפלגתית המפורות של חיינו בארץ (החלל של עולמנו התמלא פוליטיקה, מיפלגתיות, פראזיולוגיה פוליטית), כנגד הפקרת הסיפור העברית בידי ההנהגה הפוליטית - כמה אקטואלי עד היום! והסיפור העברית - "המחנות הראשי של כל תנועת התחיה בישראל - הוא נשכה ונעזב מאת המנהיגים שלנו, האם הם מרבר/כותב אדם ממורמר, בכייני, חדל-אישים, מקטר? נכון שהיה לו, גב', היתה לו אוטוריטה. בגיל צעיר מאוד, יחסית, זכה לכך שהכל מכבדים ומוקירים אותו והכל - לא כמעט הכל - נשמעים לדבריו. אבל הרי גם זה מדבר בעדו: עד כאן על סילוף דמותו של ביאליק כפי המתריסים כנגדו, סילוף אשר לו אחראיים, אולי בראש וראשונה, מוריהם של אותם תלמידים. מכאן ואילך על מה שהוספתי ואמרתי, כלומר, שטענות התלמידים מובנות לך, יתר-על-כן, מוצדקות ותקפות בעיניי ואף מגלות רגישות למה ששירה צריכה להיות, חייבת להיות אם רוצים שיאהבו אותה ולא רק ילמדו אותה ככתב-הספר ובאוניברסיטות וכימרי-עיון.

וכן, שום פראזיולוגיה נמלצת ושום איטורים וחרמות ושום שיכבה של טיח מלומד לא תכסה על העובדה כי ביאליק, באורחו וריבעו, במוצאו ובחינוכו, כלשונו ובלבטיו, זר לקורא השירה הישראל הצעיר, ולא ייתכן אלא שיהיה זר לו. וגם זאת: יש יסוד להניח שזרות זו עוד תלך ותגבר עם השנים. וכל ניסיון להתגבר עליה ולהתקרב אל ביאליק מחייב מאמץ ריגשי ואינטלקטואלי, פרספקטיבה היסטורית ואפקים תרבותיים. הרבה כוח של אמפאתיה לנפש הזולת והבנה להוויה ולבנאי-חיים שונים תכלית-שנוי מאלה שלנו. בקיצור: מחייב כל מה שאינו מצוי בגיל באדם צעיר.

וביאליק הוא זר מפני שהפרובלמטיקה שלו ועיסוקו הכפיייתי בה זרים לניסיון חייו של אדם צעיר במקומותינו: מפני "גזל" ו"בית-מידרש" ו"שכינה" - ויכולתי להוסיף עוד הרבה כיוצאים באלה - אינם קרובים ליצורי דימונו וקרקע חיותו, לאוצר האסוציאציות ולמיטען הרוחני והתרבותי של צעיר כזה: מפני שנופי חייו של ביאליק - העיירה היהודית במזרח-אירופה - אבדו ואינם, ושום כוח שבכולם לא ישוב ויחיים, והוא, הצעיר הישראלי שנה אנו מדברים, אינו חש עצמו כמי שנשוא את חותמו של אותה עיירה ואותו תחום מושב יהודי בגופו וברוחו (אם רוצים להאשים משהו בכך - האשימו את הציונות ולהבריל - ידע הטלור, אבל לא תבואו בטענות למי שאינו יודע וחש מבשרו את שאינו יכול לדעת ולחוש מבשרו). והוא, ביאליק, זר ולא קוסם ולא "מהנה" גם משום שהצעיר הישראלי הלומד אותו כיום בבית-ספר קורא את שיריו כאילו היו פרוזה, כלומר, בלא הריתמוס שלהם, בלא המישקל שלהם. בלא המוסיקה שלהם. שהרי הוא קורא אותם בהטעמה ובנגינה שונה מזו שבה נכתבו. ואף זו אינה אשמתו, שעמיתו וגוריו מצטלצלים כאוונט, ואילו ביאליק נשמע באוונטו כמי שמשבר שנינו בחצץ, ועוד לא אמרתי דבר על הלשון הורה לעיתים - חרף כל עושרה - ועל מנגנון תרזי ופיגוראטיבי עמוס-לעייפה ושאלבנוי לפרקים, שהוא כאמת "פשוט מיושן", כפי שטוענים התלמידים.

ולא פחות חשוב מכל מה שהעליתי עד כה: אין בו בביאליק שום דה, מכל מקום שום דה ישרי, למיכחול הבעיות והדילמות הניצבות לפני צעירי הדור הזה בישראל: קיום בארץ או הגירה ממנה, חיים בתנאי צפיפות ולחץ מתמיד (מילחמות, משברים וקשיים כלכליים), חוסר סובלנות, שרות בצבא המייצג עוצמה צבאית של כובש בשטחים כבושים ותובע מן הצעיר למלא תפקיד שיטור כקרב אוכלוסים ארזחית עוינת, קרוב עדתי קשה ואפליה בכל התחומים (כולל אפליית נשים, פרי המצאי-איוס הישראלי וכו'), בעיות הסמים, הקשיים והמצוקה הכרוכים בעיצוב אישיות נטולת עיוותים נפשיים בחברה מתרנית אבל גם אלימה ותחרותית מאוד, המיגבלות הפיסיות הנובעות מן החיים בארץ מסוגרת מפני רוב שכנותיה ומנותקת מן העולם הגדול ניתוק של דת, לשון, תרבות ותסביכי עוינות, הצורך בקבי עת עמדה כלפי התהליך המתמשך של התקרבות נפוחה המוסרית של החברה הישראלית ושחי תותם של המיסד המיפלגתי, הפוליטי והשילי טוני, וכו' וכו'.

שלא לדבר על כך שביאליק אינו יכול להציע שום מערכת ערכים מוחלטים שניתן להקנותם על-ינקלה ל"מבכשי האלוהים" שבקירבנו. הרמאן הסה של זאב הערבות ושל סידהארחה, הגורו ההודי עם השרלטאן האמריקאי המצוי, וולט ויטמן ואילו גינזברג, מיסטיקנים ומחשבי-קיצין עם כל נוכלי הדת והחזרה בתשובה וגושי האמונים למיניהם - לכל אלה תשובות מן המוכן, ואילו לביאליק ולשכמותו - רק שאלות ופיקפוקים. אבל האיש הצעיר מבקש תשובות, ואפילו חרמשעיות, לא רק שאלות: "חשיפות", כלשונם של המרואיינים, ולא רק דילמות וספקות וחרטה.

תאמרו, ומיהו המשורר שאצלו תמצא את מודרות עם מילול הפרובלמטיקה של ארצו ושל זמנו? וגם זאת: מאימתי אתה מאמץ את הדוקטרינה הפטולה של שנות השמונים והישיעיים (של המאה ה-19) ה"דקאנטיזט" באירופה, שעל פיהן מהווה השירה תחליף לדת, וכל הסתכלויותיה בבחינת גילויים והארות? התשובה על שתי השאלות היא כמובן שליית. שירה אינה תחליף לדת, הגם שגדולי המשוררים מעירים ומעוררים בנו כוחות נפש ואיכויות רגש ודימויו, שאף לא שיערנו את קיומם, והסיפוק הבא לנו בקריאתם חורג הרבה מעבר למה שניתן לציין במילה "הנאה" (רב) אומנם אין כיום משורר ישראלי יחיד ששיריו מכטאים או מייצגים את כל השכל החיוני הזה המהווה יחריו את מה שנהוג לכנות, בלשון אופנתית ונדרשה מעט, החוויה הישראלית. אבל יש מי שמתקרב ומי שמתרחק ממנה.

וביאליק אפילו והתקרב לא ניתן לו, וזאת, לא מן הטעם המוכר-מאליו, שהוא שם ואנחנו כאן, הוא בימים ההם ואנחנו בזמן הזה, כלומר המרחק שבמקום ובזמן; כי אם מטעם חשוב הרבה יותר הכרוך בעובדה שביאליק דווקא היטיב לבטא ולייצג מאי-כמוהו את הפרובלמטיקה של דורו שלו, את מה שניתן לקרוא לו בשם החוויה היהודית-העברית-הציונית-המזרח-אירופית של זמנו. במילים אחרות: אולי מה שסייע לביאליק שם ובקרב בני דורו שלו, הוא דווקא מה שהיה לו לרועץ כאן ובקרב בני דורנו אנו.

שהרי ביאליק אינו סתם משורר אוניברסאלי, ליריקן אל-זמני, אל-מקומי, שהרגש הצרוף מרבר מצורנו וחריוו מתנגנים עם רוח הערב או הנוקר, האביב או הסתיו, כאותו כינור אגדי של רודי המלך, את רודי פוגל האנין והקסום ואת אברם כן-יצחק האיטטניס והבלתי-תובעני - דווקא אותם ניתן לחבב על תלמידים ותלמידות (אולי בעיקר על האחרונות). אפילו לליבו הקשה והבלתי-מתפשר של יעקב שטיינברג ניתן לסול מסילות (בעיקר באוניברסיטה) ולתלמידים מבוגרים יותר, וכן אפילו ביחס לחיים לנסקי העברי-הרוסי המפליא לנגן את שירת הגלות והלעצה הנוטסאלנית, ודאי שניתן לקרב לבני הדור את כוכבים בחוץ, המעורטל ברובו מזמן וממקום ספציפיים, ואת שירי הטור השביעי של נתן אלתרמן העוסקים כהיסטוריה הלא-ירחוקה, הוא-הדבר ביחס להרבה משל טשרניחובסקי, וכך אנן מסכים הסכמה מלאה לרעתה של יהודית אוריין, וגם היבטעית את דעתי זו לאאחת במרוצת השנים.

אבל אם, לעומת כל אלה, נצמק את ביאליק לשירי האהבה הפרובלמטיים שלו (אבל כשי מתעמקים בשירי האהבה ובחוויות הפרטיות שלו, מאוד נהנים, אומר אחד התלמידים המצוטטים), אם נפרש את ביאליק כך שמרכז הכובד של שירתו יעבור מן השירים ה"לאומיים" והשירות ושירי הזוהר והתוכחה והפולמוס וההצלפה אל שירי "החוויות הפרטיות", אל "רק קו שמש אחד", ו"נטוף נטפה הדימעה" או "העיניים הרעבות", כלומר, אם נבקש להפוך בכוח את המאזיני למינורי: את ביאליק ה"לאומי" לאברהם חלפי או לרודי פוגל או ללאה גולדברג, בעלי שירי האהבה ו"החוויות הפרטיות" - נימצא חוטאים לאופי ולתוקפו ולתקיפותו ולריבוי פניו ולריבוי קולותיו) של המשורר, ובסופו של דבר נצא קרחים מכאן ומכאן, כי אנשים צעירים שהם רגישים ונבונים - והלא כהם המרובר - יעמדו על השקר שנהצגה כזאת של הדברים.

כי - וכאן אומר דבר אפיקורסי - "שירי האהבה" המובהקים של ביאליק, ואולי גם חלק (יש חלק אחר, נפלא) משירי ה"חוויות הפרטיות" שלו - הם לא רק כגדר פן אחד ולא-מרכזי ביצירתו: הם גם אחת מנקודות-התורפה שלה, וזה, לא רק מפני ששום שיר-אהבה משלו לא יתווה למחזור שירי הפרידה, למשל, או לשירי העם שלו, או לסיפוריו ולאגדותיו שבפרוזה, מהיפות שביצירותיו. אלא גם מפני שכלל ש"נתעמק" כאמת בשירי האהבה המיוסרים נכלמים-מתחטאים, חדוריריגשי-אשמה-תוכחה

של בחור-הישיבה שהתפקד אך לא יצא - לדאבון הלב - לתרבות רעה, נראה שאם יש כיצירתו פן שלא הבשיל, שנותר אדולסצנטי ולא-פתור, שבו מאבד המשורר הרבה מן הכוח ואת כל הסמכות והתוקף שעליהם דיברנו, פן שאין בכוחו לפרנס שירה גדולה, ולעניינו: פן שהוא גם רחוק ביותר מלבטיו ומצמיחתו הנפשית והאירוטית של נער או נערה ישראליים בזמנו ובמקומו - הרי כאן נמצא אותו. כאן ולא ב"למרים" או ב"שירים לא-לאיל" של שאול טשרניחובסקי.

וכל מורה שינסה לשחד את תלמידיו ב"שירים האירוטיים" של ביאליק, בהעלימו את צד "המשורר וההוגה הלאומי" האקטואלי בן דורו וזמנו, אשר בו - ייצא, כחשבון אחרון, וידיו על ראשו, כי לבקש, כאן ובהקשר זה דווקא, תחושת הודעה והבנה למנגנון נפשי שנתעצב בתנאים שונים וזרים כליכך, מחייב לא רק מורה בעל כישורים שאינם מצויים ותלמיד בעל כושר עילאי לאמפאתיה, דומה שהוא מחייב, לא פחות ולא יותר, מאשר היות ביאליק עצמו, או לפחות, היות בן דורו ומוצאו. ולחלופין, היות חוקר סיפורת או מורה לסיפורת שאינו נרתע מפני שרבר שעבר זמנו ובטל קורבנו ולפיכך אינו יודע תמיד להבחין בין מה שהאוזן עוד עשויה להיות כרויה לו ומה שכבר היא אטומה לחלוטין בפניו: האוזן ועימה גם הלב.

לי לאט שיח גל: אי גבול כי תדענו? בחליפות עתים יש שעבר חי עודנו. ונגש יום ביום כצל בעקב האור...

(מתוך חרבות לשאל טשרניחובסקי)

נתן זך

עזרה

הולדת חווה

אורה עתריה

חגיגה בשמש
שירי אהבה

הוצאת פרוזה בעריכת יוסי קריים, 185 ע'.

לו היה כסף רב ביד
הייתי יודדת אל שוק העבדים
וקונה אותך גם עבד עולם
לשימך
אדון חיי.

שורות אלו, בהן פותחת אורה עתריה את ספר שיריה, עשויות בוודאי לקומם נשים רבות (נשים, אחרות עשויות להזדהות עימן, לדאבונן, ואכן, איזו חגיגה, איזו הילולה: אשה יוצאת לשוק העבדים לקנות לה גבר רק כדי להכתירו כארון חייה, כלומר, להיות לו לשיפחה.

וזה רק פתיחה, מוטו לספר בשם "אורה", בשירים אחרים אורה עתריה מרחיקה לכת עוד יותר, הרבה יותר:

היה לי מלך
ולמלך כתנת
מתחת לכתנת
פעם רקיע משלהב...
ושרביט היה למלך
מנח בין נרחים של סגל.